

TILLGÄNGLIGHET

Arkitektonisk tillgänglighet.

När man talar om tillgänglighet handlar det ofta om anpassning av lokaler (toaletter, trösklar, trappor, mm). Att detta är ett problem, inte minst i många fria teatrarers lokaler, råder det inga tvivel om. En fråga som är viktig att ställa är vem som har ansvar för att anpassa lokalen. Är det hyresgästen eller ägaren? Är det en större ägare, såsom kommun eller liknande, kan det vara lätt att med stöd i lagen driva krav på åtgärder. Men om ägaren är en bostadsrättsförening eller mindre hyresvärd kan det vara svårare, inte minst då lokalanpassningar kan bli ganska kostsamma. Det är just här som tillgänglighetsarbetet oftast strandar. Som med så mycket annat blir det en ekonomisk fråga som handlar om prioriteringar. Många fria scenkonstgrupper har själva eller tillsammans med lokalägaren sökt stöd från kommunen, landstinget, staten, arvsfonden, m.fl. Vissa har fått ekonomiska stöd för att genomföra anpassning och andra avslag. Det finns inga garantier.

Handisam – Myndigheten för handikappolitisk samordning har regeringens uppdrag att verka samordnande och pådrivande i svensk handikappolitik. Handisam påskyndar utvecklingen mot ett samhälle där alla kan delta jämlikt oavsett funktionsförmåga. På Handisams hemsida, <http://www.handisam.se>, kan man läsa mer om:

- företags-, organisations- eller förenings ansvar
- tips på hur du kan komma igång med tillgänglighetsarbetet
- hur du kan ansöka om ekonomiskt bidrag genom tillgängligt projekt
- hur andra företag och organisationer har arbetat
- samlat material om tillgänglighet.

Social tillgänglighet

Den andra delen av det dubbla tillgänglighetsbegreppet berör den sociala tillgängligheten. Här handlar det om människors attityder och bemötande. I ett klimat där en person med funktionsnedsättningar upplever sig ovälkommen, uttittad, respektlöst behandlad, diskriminerad m.m. råder social otillgänglighet. Det finns en rad klassiska exempel på social otillgänglighet som nästan alltid kan förklaras med rädsla och okunskap:

- Beröringsskräck - att inte våga ta i, leda eller hjälpa.
- Tycker synd om och uttryck i ordalag av; stackars dig, vad jobbigt du måste ha det, osv.
- Pratar över huvudet på personen med funktionsnedsättning och tilltalar via personens assistent.
- Tilltalar och talar till personen med funktionsnedsättning på ett konstlat, överdrivet och övertydligt sätt.
- Ställer privata frågor som man vanligtvis inte brukar ställa till personer man inte känner.

Gemensamt för alla dessa exempel är att det inte blir ett jämlikt möte utan ett förminskande av den man möter. Huruvida en lokal är socialt tillgänglig eller otillgänglig beror på människorna i lokalen snarare än lokalen som sådan. Det är lätt att tro att man måste bemöta en person med funktionsnedsättning på ett speciellt sätt. Men personer med funktionsnedsättningar är lika mångfacetterade som andra och skiljer sig inte från människor i allmänhet. Därför brukar det bästa rådet för att få till ett bra möte vara att bete sig som man brukar och inte göra skillnad.

>>>>

>>> Tillgänglighet

För att göra sin miljö socialt tillgänglig krävs kunskap och medvetenhet hos personalen som arbetar där. Det finns kurser och utbildningar i bemötande hos de större handikappförbunden och vissa studieförbund. På de flesta orter finns även lokala handikappråd som med stor sannolikhet kan bistå med information och kunskap. Viktigt att påpeka är dock att fenomenet "bemötandekurser" ibland snarare skapar myter om särbehandling och särskiljning än stimulerar till ett naturligt beteende.

För att inte tillgänglighetsanpassningen ska avstanna eller upphöra i väntan på anslagsbeslut, avslag från hyresvärd, tidsbrist, osv. följer här några tips på relativt enkla åtgärder:

- Köp in mobila ramper för rullstolar, som kan tas fram vid behov.
- Fråga närliggande lokal, restaurang, bibliotek om lån av handikapptoalett.
- Kontakta Riksteatern eller kommunen för gratis teckentolkning.
- Kontakta kommun, studieförbund, handikapporganisationer för möjlighet att spela ett antal föreställningar i anpassad lokal.
- Devis: Bättre att vara välkommen till en oanpassad lokal än ovälkommen till en anpassad.

En fråga som kan ställas till teatern i stort är i vilken utsträckning man tillgängliggör för utövaren med funktionsnedsättning. Det handlar oftast om åskådaren då teaterns foajé, toaletter och publikplatser ska anpassas. Sällan inkluderas scenen och logerna trots att det finns utövare både på och bakom scenen med funktionsnedsättningar.

Handikapprörelsen

Handikappförbundens samarbetsorgan, HSO, är en paraplyorganisation som består av en rad handikappförbund. Uppdraget är att vara handikapprörelsens enade röst mot regering, riksdag och centrala myndigheter. Idag är 43 st av landets handikappförbund medlemmar i samarbetsorganet. Det finns också samarbetsorgan för handikappföreningar i län och kommuner. Dessa är fristående från Handikappförbundens samarbetsorgan men samarbetet är tätt.

Lagar och regler

Diskrimineringslagen:

Fr.o.m. 1 januari 2009 gäller en ny diskrimineringslag, som ersätter ett antal lagar. Lagen har till ändamål att motverka diskriminering och på andra sätt främja lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder. Vad som skiljer denna lag från tidigare är främst att könsöverskridande identitet eller uttryck samt ålder har tillkommit som diskrimineringsgrunder.

Enkelt avhjälpna hinder

I Plan- och bygglagen ställs det krav på att enkelt avhjälpna hinder mot tillgänglighet ska undanröjas. Det gäller i byggnader som har allmänna lokaler och på allmänna platser. Kraven gäller såväl statliga myndigheter som kommuner, landsting och privata mark- och lokalägare. Boverket har tagit fram föreskrifter om vad det innebär.

Arbetsmiljölagen

I lagen betonas bland annat att arbetsförhållandena ska anpassas till människors olika fysiska och psykiska förutsättningar. Arbetsgivaren ska genom att anpassa arbetsförhållandena eller vidta annan lämplig åtgärd, ta hänsyn till arbetstagarens särskilda förutsättningar för arbetet.

>>>

>>>Tillgänglighet

Diskriminering i arbetslivet

Alla har rätt till arbete. Lagen om förbud mot diskriminering i arbetslivet skyddar personer med funktionsnedsättning, som har anställning eller söker arbete och gör yrkespraktik, söker yrkespraktik eller slutar ett arbete.

Diskriminering vid köp av varor, tjänster och bostäder

Att diskriminera någon på grund av funktionsnedsättning vid handel med varor och tjänster är förbjudet i Sverige. Det är diskriminering om någon hindrar en person med funktionsnedsättning att t.ex. handla i affärer, ta ett banklån, gå på restaurang eller köpa/hyra en bostad på samma villkor som andra.

Begrepp och termer

Bort med termen handikapp. Socialstyrelsens terminologiråd har tagit beslut om revidering av termerna funktionsnedsättning, funktionshinder och handikapp. Funktionsnedsättning och funktionshinder är inte längre synonymer, funktionshinder blir en egen term och handikapp utgår.

Funktionsnedsättning: Nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga.

Funktionshinder: Begränsning som en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen.

För båda termerna avråds handikapp som synonym. En viktig konsekvens är att funktionshinder inte är något som en person har, utan att det är miljön som är funktionshindrande. En funktionsnedsättning kan bli mer eller mindre funktionshindrande, beroende på den vardagsmiljö du lever i. Det kan handla om brister i tillgänglighet, information, allmänna kommunikationsmedel, möjligheten till studier osv. Det är bristerna som skapar funktionshinder.

Tillgänglighet: Att en miljö eller omgivning är tillgänglig innebär att den ska vara funktionell för alla. Idag utestänger många miljöer personer med olika funktionsnedsättning vilket inte är acceptabelt.

Otillgängligt: Betyder ungefär "oanvändbart". När samhället inte är anpassat för vissa människor talar man om otillgänglighet. Otillgängligheten kan vara:

- fysisk - när en person utestängs från en viss miljö.
- social - när människor pga attityder utestängs från delar av samhället, inte kan ta del av information etc.

Det dubbla tillgänglighetsbegreppet:

a) Arkitektonisk tillgänglighet – handlar mestadels om lokalanpassning (toaletter, entré, scenrum, m.m).

b) Sociala tillgänglighet – människors attityder och bemötande.

Rullstolsburen: En person som för att ta sig fram använder en manuell eller elektrisk rullstol.

Rullstolsbunden: En person som är fastbunden vid sin rullstol, t.ex. med ett rep, tape eller annat.

>>>

>>>Tillgänglighet

Neurologiska sjukdomar: Är ett samlingsbegrepp som innehåller många olika undergrupper och diagnoser. Exempelvis innefattas Ataxi, Cerebral pares (CP), Multipel Skleros (MS) och Parkinsons sjukdom. Det finns många olika funktionsnedsättningar - ofta osynliga såsom tex. afasi, mag- & tarmsjukdomar och allergier.

Flerfunktionshinder: Flerfunktionshinder innebär en svår funktionsnedsättning, som ofta innefattar utvecklingsstörning och stora motoriska begränsningar. En person med flerfunktionshinder har också ofta begränsad kommunikationsförmåga, svårigheter med perception och koncentration. Ytterligare komplikationer som är vanliga är epilepsi, sömnstörningar, ätproblem, autistiska drag samt syn- och hörselnedsättningar. Funktionshindret kan också innebära en svårtolkad smärtproblematik.

Kognitiva funktionshinder: Kognition handlar om de processer som sker i hjärnan då vi tar emot, bearbetar och förmedlar information. Den kognitiva förmågan kan påverkas av bl.a. utvecklingsstörning, traumatiska hjärnskador, afasi, autism, ADHD/DAMP, demenssjukdomar, whiplashskador och psykiska funktionshinder.

Förvärvade hjärnskador: Till förvärvade hjärnskador räknas skador på hjärnan, som inte är medfödda och som inte har uppstått under de första barnaåren. Orsakerna kan vara av vålds- eller olyckskaraktär eller bero på olika sjukdomstillstånd. Majoriteten av de drabbade kan delas in i två huvudkategorier – strokedrabbade och skadade i samband med trauma.

Olika typer av funktionsnedsättningar: En funktionsnedsättning kan påverka din förmåga att röra dig (fysisk förmåga), eller dina möjligheter till förståelse och inläring (kognitiv förmåga). Vanliga fysiska funktionsnedsättningar i Sverige är svårigheter med rörelseförmågan, nedsatt syn eller hörsel, allergi och astma. Vanliga kognitiva funktionsnedsättningar är läs- och skrivsvårigheter. Funktionsnedsättningar kan vara medfödda eller ha uppstått efter olyckor eller sjukdomar. Utvecklingsstörning, cerebral pares, Downs syndrom och autism är exempel på medfödda funktionsnedsättningar. Ibland skiljer man på synliga och osynliga funktionsnedsättningar. Allergier, psykiska funktionsnedsättningar och hörselnedsättningar är exempel på osynliga funktionsnedsättningar. Utvecklingsstörning är en kognitiv funktionsnedsättning som ibland, men inte alltid, upptäcks redan under barnets första levnadsår. Graden av utvecklingsstörning kan variera, men gemensamt är att det krävs längre tid för att förstå och lära sig saker.

Nya diagnoser: Det finns en mängd olika funktionsnedsättningar. I takt med att forskningen inom området ökar blir fler funktionsnedsättningar kända. Relativt nya diagnoser är t.ex. de neuropsykiatriska funktionsnedsättningarna, som Aspergers syndrom och ADHD. Personer med Aspergers syndrom kan bland annat ha svårt med sociala kontakter och kommunikation. ADHD i sin tur innebär svårigheter med uppmärksamhets- och koncentrationsförmågan. Det är oftast i skolåldern som barnet får diagnoser. En del får diagnosen som vuxna.

Handisams sammanställning av olika funktionsnedsättnings behov

När man gör en översyn av sin lokal kan det vara bra att ha en checklista. Här följer Handisams sammanställning av vilka behov olika funktionsnedsättningar har. Sammanställningen kan också användas som underlag för diskussion med lokalägare och utformning av bidragsansökningar.

>>>

>>>Tillgänglighet

Nedsatt rörelseförmåga

Tillgänglighet för människor med nedsatt rörelseförmåga innebär främst att det ska vara möjligt att förflytta sig självständigt och säkert i den byggda miljön. Det förutsätter att:

- underlaget är jämt och fast
- det går att ta sig fram utan att passera branta lutningar, trappor, höga trösklar, trånga passager och tunga dörrar
- ingen ska tvingas till långa omvägar
- handtag och reglage är lätthanterliga och sitter inom räckhåll även för dem som använder rullstol och kanske också har nedsatt arm- och handfunktion
- det finns räcken att hålla vid trappor och ramper.

Tillgänglighet innebär också att utrymmen är tillräckligt rymliga så att det går att ta sig fram med rullstol eller rollator. Det ska t.ex. finnas tillräckligt stora toaletter.

Inredning och utrustning ska utformas och placeras så att den är användbar, t.ex. ska höjden på receptionsdiskar, montrar, hyllor, skyltar och displayer vara lämplig för dem som använder rullstol eller är kortvuxna.

Nedsatt syn

Tillgänglighet för personer med nedsatt syn innebär att man ska kunna orientera och förflytta sig utan att utsättas för onödiga säkerhetsrisker. Ledstråk som kan följas av den som använder teknikkäpp, vit käpp, samt kontrastmarkeringar är exempel på medel som kan användas för att uppnå detta. Tillgång till personlig service t.ex. i form av ledsagning är ofta en förutsättning för att en obekant miljö ska vara tillgänglig.

Information av olika slag måste presenteras på ett tillgängligt sätt. Det innebär bland annat att

- layouten ger bästa möjliga läsbarhet
- informationen finnas i alternativa format, t.ex. punktskrift, daisy-format och på cd-rom
- webbplatser är uppbyggda enligt antagna normer så att de är tillgängliga och kan läsas av med ett så kallat talsyntesprogram.

Nedsatt hörsel och dövblindhet

Tillgänglighet för personer med nedsatt hörsel, döva eller dövblinda innebär att det ska vara möjligt att kommunicera med andra människor, ta del av information samt att uppfatta larm.

God tillgänglighet för personer med nedsatt hörsel är

- en bra ljudmiljö, utan brus och annat störande ljud
- tillgång till hörselteknisk utrustning, t.ex. teleslinga
- visuell information
- information på teckenspråk.

En viktig aspekt är att teckenspråk är ett förstaspråk för många. Tillgänglighet för denna grupp innebär att man får information på teckenspråk samt tillgång till teckenspråkstolk. För personer som är dövblinda är taktilt teckenspråk en förutsättning för kommunikation.

>>>

>>>Tillgänglighet

Nedsatt kognitiv förmåga

Med kognition menas förmågan att minnas, orientera sig i tid och rum, problemlösningsförmåga, numerisk förmåga, språklig förmåga m.m. Personer med nedsatt kognitiv förmåga är en blandad grupp. Därför kan tillgänglighet betyda mycket skilda saker för olika individer.

För många människor med nedsatt kognitiv förmåga innebär tillgänglighet i den fysiska miljön att det är möjligt att orientera sig och använda miljön utan att utsättas för onödiga säkerhetsrisker. Inredning och utrustning ska utformas så att den är lättbegriplig.

Bruksanvisningar ska vara konkreta och ha en tydlig layout. Information av olika slag ska kunna fås i en förenklad form som är tydlig, konkret, kortfattad och entydig, t.ex. översatt till lättläst svenska. Informationsskyltar ska vara lättbegripliga, vilket kan åstadkommas genom användning av symboler.

Hjälp av en handledare eller en assistent kan vara nödvändig vid kommunikation och förmedlingsmässig verksamhet. Vid en konferens kan det t.ex. innebära att handledaren ska ha möjlighet att stoppa ett anförande för att få tid att förklara vad som sagts.

Astma och allergi

För människor med besvär i andningsorganen och allergier innebär tillgänglighet att det ska vara möjligt att vistas i en miljö, utan att drabbas av allergiska reaktioner eller besvär i andningsvägarna. Detta innebär att luftkvaliteten i byggnader måste vara bra, att det finns möjlighet att undvika ämnen, material, växter och dofter som kan ge upphov till allergiska reaktioner eller besvära personer med överkänslighet.

Vid utbildningar och konferenser ska det vara möjligt att få information om den mat som serveras. Vid behov ska det finnas alternativ för personer med födoämnesallergi.

Stomi och inkontinens

För människor med dessa typer av funktionsnedsättning handlar tillgänglighet om att det finns tillgång till lämpligt utformade toaletter. Möjligheten att ta del av och delta i verksamhet är i hög grad beroende av hur den planeras och genomförs.

Tillgänglighet innebär att:

- det finns tillgång till toaletter
- man håller angivna tider
- arbetar i korta pass och tar regelbundna pauser
- det finns tillgång till anpassad kost.

Psykisk funktionsnedsättning

För människor med funktionsnedsättning pga psykiska sjukdomar kan förutsättningarna för tillgänglighet variera mycket från individ till individ. Psykisk sjukdom kan även i vissa fall leda till nedsatt kognitiv förmåga. Det är särskilt viktigt att miljön är lugn och harmonisk, att störningsmoment, t.ex. ljus- och ljudstörningar, minimeras och att det finns tillgång till vilorum och avskildhet vid behov.

>>>

>>>Tillgänglighet

Nedsatt röst- och talfunktion

Personer med nedsatt röst- och talfunktion kan ha svårt att kommunicera, t.ex. via telefon. Att kommunikationen är tillgänglig förutsätter därför att alternativa kommunikationssätt, såsom totalkonversation eller att lösningar som Taltjänst, TeleTal och texttelefon används. Vid utbildningsverksamhet är det viktigt att kunskapsprov utformas så att personer med nedsatt röst- och talfunktion kan redovisa sina kunskaper.

Läs- och skrivsvårigheter

För människor med funktionsnedsättning på grund av läs- och skrivsvårigheter är det ofta utformningen av informationen som innebär svårigheter. Information måste gå att få i alternativa format såsom talkassett och Daisy-talbok. Det bör också gå att få elektronisk information uppläst med hjälp av talsyntes. Layouten ska ge bästa möjliga läsbarhet och textens struktur ska underlätta för läsaren. I utbildningssammanhang är det viktigt att kunskapsprov utformas så att alla får samma möjligheter att redovisa sina kunskaper. Det kan också vara viktigt att man kan få hjälp med att läsa in litteratur.

Andra funktionsnedsättningar

Det finns personer med andra funktionsnedsättningar som kan leda till andra krav på lokaler, verksamhet och information än tidigare krav. Exempel är personer som är extra känsliga för skador, t.ex. orsakade av benskorhet eller blödarsjuka, personer som är extra utsatta för skador, t.ex. på grund av epilepsi och personer som är extra känsliga för kyla och värme.

Vidare finns personer med sjukdomar eller sjukdomstillstånd som kan resultera i speciella krav på den byggda miljön, t.ex. behov av extra förvaringsutrymmen. Exempel på sådana sjukdomar är cystisk fibros och njursjukdom.

För människor som har funktionsnedsättning på grund av elöverkänslighet är en förutsättning för tillgänglighet av fysisk miljö att nivån av elektriska och magnetiska fält är låg. Det är även viktigt att det finns möjlighet att ta del av information i format som inte orsakar svårigheter. Det förutsätter att informationen finns i tryckt form och inte enbart i elektronisk form.

Ett annat exempel är personer som är extra beroende av föda och medicin inom vissa tidsintervall. Tillgänglighet till utbildning, kurser och konferenser innebär då att programmet och undervisningen är upplagda så att man har regelbundna pauser.

Många personer har flera funktionsnedsättningar och har därför särskilda behov.

Antagen vid Teatercentrums kongress 11 maj 2011.